

TOMASZ KUKOŁOWICZ, RAFAŁ WIŚNIEWSKI

BADANIA EMPIRYCZNE NA RZECZ POLITYKI KULTURALNEJ

RETROSPEKTYWA

TOMASZ KUKOŁOWICZ

Doktor nauk społecznych, kierownik Działu ds. Badań i Analiz w Narodowym Centrum Kultury, redaktor naczelny „Nowości Badawczych NCK” oraz „Rocznika Kultury Polskiej”. Specjalizuje się w badaniach współczesnej kultury popularnej, zwłaszcza rapu. Autor książki *Raperzy kontra filomaci* (2015) i redaktor prowadzący *Antologii polskiego rapu*.

W 2001 roku Anna Zeidler-Janiszewska opisywała doświadczenia polskich badaczy kultury z okresu PRL-u, podkreślając znaczny dystans w stosunku do twórczości i aktywności badawczej ich zachodnich kolegów: „Mozolne i uciążliwe zdobywanie artykułów pierwszej potrzeby jeszcze bardziej oddaliło nas od świata znanego z lektur filozofów, socjologów czy kulturoznawców zachodnich. [...] Znaczną część konstrukcji naszej tożsamości opieraliśmy na odczuciach braku; to, co pozytywne w tej konstrukcji, czerpaliśmy natomiast z tradycji i poczucia przynależności do wspólnoty”¹. Walory środowiska badaczy kultury w niewielkim stopniu zmniejszyły lukę poznawczą wynikającą z braku dostępu do zagranicznych publikacji naukowych i w konsekwencji niemożności uczestnictwa w globalnym dyskursie naukowym. Transformacja systemowa, niwelacja granic, a ostatecznie akces do struktur Unii Europejskiej przyniosły zmianę w zakresie form kooperacji międzynarodowej.

Współcześnie badacze przestrzeni kulturowej partycypują w sieciach międzyinstytucjonalnych, korzystając z globalnych systemów danych. Odpowiedzią

---

¹ A. Zeidler-Janiszewska, *Diagnozy współczesności*, „Kultura Współczesna” 2–3(28–29)/2001, s. 174.

RAFAŁ WIŚNIEWSKI

Doktor hab., profesor nadzw. w Instytucie Socjologii UKSW, socjolog kultury, nauczyciel akademicki, menedżer instytucji kultury, dyrektor Narodowego Centrum Kultury. Były wiceprzewodniczący Polskiego Towarzystwa Socjologicznego (dawniej także członek Zarządu Rady Zakładu Badań Naukowych PTS i Zarządu Oddziału Warszawskiego PTS). Kierownik Zakładu Badań nad Kulturą w Instytucie Socjologii na Wydziale Nauk Historycznych i Społecznych Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego. W latach 2016–2017 dyrektor Instytutu Socjologii Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie.

na potrzebę ukonstytuowania repozytorium raportów, zidentyfikowaną w 2006 roku przez Zinę Jarmoszuk i Annę Wieczorek², była inicjatywa Narodowego Centrum Kultury. Dzięki niej do tej pory zebrano ponad 450 raportów. Zawarte w repozytorium rekordy opisują wielorakie wymiary życia kulturalnego: uczestnictwo w kulturze, sytuację ekonomiczną i instytucjonalną twórców, ekonomikę kultury, analizy funkcjonowania instytucji kultury i inicjatyw nieformalnych związanych z kulturą, funkcjonalności i znaczenie świata wirtualnego oraz wiele innych. Baza stanowi nie tylko zasób wiedzy, ale też – zgodnie z zamierzeniami badaczy i administratorów – remedium na dezorientację wywołaną nadmiarem informacyjnym, czemu sprzyja zastosowana metodyka – systematyczny monitoring ukazujących się publikacji, a następnie pozycjonowanie w bazie analiz o wysokiej jakości interpretacyjnej oraz aplikacyjnej.

Setny, jubileuszowy numer „Kultury Współczesnej”, zgodnie z intencją redakcji, staje się znakomitą okazją do zastosowania retrospekcji jako metody pogłębionej refleksji, ukazując zmianę celów i metod badań nad kulturą. Z oczywistych względów zaprezentujemy ograniczony wycinek złożonego obszaru badań nad kulturą, pomijając cechy swoiste dyscyplin naukowych oraz spory metodologiczne. Przedmiotem refleksji będą inicjatywy, które okazały się istotne z punktu widzenia potrzeb polityki kulturalnej, nie tylko odpowiadając na bieżące potrzeby, ale też dostarczając informacji resortowym decydentom. W realizacji przedsięwzięć badawczych uczestniczą zarówno naukowcy, jak i eksperci nieposiadający afiliacji akademickiej, przy czym istotne jest finansowanie procesów badawczych przez instytucje publiczne, w tym Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Koncepcja pragmatyczności badań towarzyszyła twórcom kwartalnika „Kultura Współczesna” od zawsze. Zespół redakcyjny stale dokonuje przemyślanego wyboru dominujących w dyskursie twórców i badaczy tematów, często wyprzedzając strategiczne

2 Z. Jarmoszuk, A. Wieczorek, *W stronę laboratorium kultury*, [w:] *Kultura i przyszłość. Prace ofiarowane prof. Sławowi Krzemieniowi-Ojakowi z okazji 75-lecia urodzin*, pod red. A. Kisielewskiej, N. Szydłowskiej, Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, Białystok 2006, s. 151–174.

kierunki polityki kulturalnej. Egzemplum jest numer drugi z 2016 roku zatytułowany „Badania gier – podejścia krytyczne”. Dokonano w nim analizy form, które przyjmują zjawiska typowe dla współczesnej kultury w grach komputerowych oraz oddziaływania rozrywki *gamingowej* na współczesną kulturę. Jesienią 2016 roku MKiDN uruchomiło program dotacyjny „Rozwój sektorów kreatywnych”, którego jednym z głównych celów było wsparcie innowacyjnego sektora gier komputerowych. Inne numery stanowiły pogłębioną refleksję nad zagadnieniami, z którymi w tym czasie zmagają się osoby kształtujące politykę kulturalną. Przykładem może być numer drugi z 2015 roku, poświęcony społecznej funkcji biblioteki w animacji kultury lokalnej. W ostatnich latach wyniki badań stosowanych publikowane były w części kwartalnika zatytułowanej „Obserwatorium kultury”.

Na płaszczyźnie instytucjonalnej istotny wkład w badania na rzecz polityki kulturalnej mają Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Narodowe Centrum Kultury. Ta druga instytucja od wielu lat prowadzi działania służące zbudowaniu platformy integrującej badaczy reprezentujących różne dyscypliny naukowe, a także pozwalającej na transfer wiedzy ze świata eksperckiego i akademickiego do instytucji kultury i jednostek administracji publicznej odpowiedzialnych za politykę kulturalną. Tradycję tę chce kontynuować obecna dyrekcja NCK, definiując misję instytucji za pomocą hasła: „Wychodząc poza teraźniejszość, pielęgnujemy przeszłość”. Kierując się tą zasadą, przedstawimy historię prowadzenia badań stosowanych, poświęcając uwagę roli, jaką odgrywają Narodowe Centrum Kultury oraz kwartalnik „Kultura Współczesna” we wspieraniu badań na rzecz polityki kulturalnej, a także charakteryzując zasoby zgromadzone w bazie raportów NCK.

Innymi słowy, zasadniczym celem tekstu jest dokonanie bilansu badań wspierających kształtowanie polityki kulturalnej w ostatnich latach. Towarzyszy nam przy tym świadomość powiązań pomiędzy płaszczyzną wiedzy i władzy, którą w błyskotliwy sposób prześledził Alain Desrosières na przykładzie statystyki, trafnie odnotowując, że porządek tego, co jest, i tego, co musimy, pozostają ze sobą w stałej interakcji³. Ta sama wiedza posiada dualną naturę warunkowaną intencją odbiorców – traktowana jako element deskrypcji lub jako podstawa decyzji. Statystyka dla jednych jest zatem dziedziną matematyki, a dla innych instrumentarium, na którym zbudowano nowoczesne państwa. Analogicznie jest w badaniach nad kulturą. Z jednej strony badania dostarczają neutralnej światopoglądowo wiedzy, a z drugiej, niezależnie od intencji autorów, stają się składową procesów politycznych, czasem jako kontekst, innym razem jako argument w debacie publicznej, w końcu jako element procesu decyzyjnego.

DZIEDZICTWO INSTYTUTU KULTURY

Pierwszy numer „Kultury Współczesnej” ukazał się w 1993 roku nakładem Instytutu Kultury – interdyscyplinarnej jednostki badawczo-rozwojowej podlegającej

³ A. Desrosières, *The Politics of Large Numbers. A History of Statistical Reasoning*, Harvard University Press, Cambridge 2002, s. 1–6.

Ministerstwu Kultury i Sztuki⁴. Do jej zadań należało: gromadzenie informacji o stanie badań nad kulturą, agregowanie danych ilościowych nad temat kultury w Polsce, opracowanie metodologii jej pomiaru, prowadzenie badań z zakresu ekonomii kultury i przygotowywanie ekspertyz na temat polityki kulturalnej. Dodatkowo było to miejsce pogłębionej refleksji nad kulturą, w której przeplatały się wątki antropologiczne, socjologiczne, filozoficzne i kulturoznawcze. W działalności Instytutu Kultury włączyło się wielu badaczy, z których część w późniejszych latach odeszła od badań sektora kultury w kierunku innych obszarów poznawczych.

Efektom prac realizowanych przez Instytut Kultury w pierwszej połowie lat dziewięćdziesiątych XX wieku były liczne publikacje, których walory docenia się współcześnie w środowisku badaczy kultury. Przypomnijmy trzy wybrane publikacje. Książka *Komercjalizacja w kulturze. Szanse i zagrożenia* pod redakcją Stanisławy Golinowskiej stanowi zbiór referatów z konferencji, która odbyła się 30 listopada i 1 grudnia 1990 roku⁵. Jej uczestnicy dyskutowali nad zjawiskiem nowym w polskich realiach – funkcjonowaniem kultury w warunkach wolnorynkowych. Zmianie systemu ekonomicznego towarzyszyły duże rozterki. Z jednej strony pojawiła się nadzieja, że twórcy będą mniej uzależnieni od decyzji politycznych, a z drugiej obawa związana z koniecznością umasowienia i pauperyzacji treściowej (tytułowa komercjalizacja) oraz pogorszeniem się sytuacji finansowej artystów. Wśród licznych wątków można znaleźć prekursorskie, przykładem może być prognoza Antoniny Kłoskowskiej dotycząca rynku książek: „W Polsce co najwyżej ok. 30% ludzi czyta literaturę na bieżąco, 40% w ogóle kiedykolwiek cokolwiek czytało, co po latach pamięta. Może więc zachodzić obawa, że rynek książki będzie się dalej kurczył, jeżeli nie będzie jakichś innych czynników przeciwdziałających temu w postaci istotnej reformy szkolnictwa, organizacji wspomagającej tradycyjne środki przekazu o uznanej wartości”⁶. Prognoza okazała się nader prawdziwa – rynek książki ulega stałej redukcji. Jednocześnie obserwujemy inny wpływ szkolnictwa na kształt rynku książki niż przewidywała Antonina Kłoskowska. Wprowadzenie bezpłatnego podręcznika dla szkół podstawowych przyspieszyło proces wyrugowania z rynku małych księgarń prywatnych, niezrzeszonych w strukturach sieciowych.

Drugą pozycją, która pozostaje zaskakująco aktualna, jest *Barometr kultury* pod redakcją Mirosławy Grabowskiej⁷. Publikacja ta zawiera pogłębione analizy dwóch badań empirycznych: badania uczestnictwa w kulturze przeprowadzonego przez OBOP na reprezentatywnej próbie 1500 Polaków oraz badania ankietowego zrealizowanego w 2454 gminach (ponad 95 procent wszystkich gmin). Zebrane dane stanowią wyrazistą diagnozę nastrojów społecznych we wstępnym stadium transformacji. Pod względem bogactwa materiału empirycznego i poziomu zaawansowania analiz książka ta pozostaje wzorcowa. Wracamy do niej

4 T. Kostyrko, *Działalność Instytutu Kultury w latach 1974–2001*, „Kultura Współczesna” 3–4(33–34)/2002.

5 *Komercjalizacja w kulturze. Szanse i zagrożenia*, pod red. S. Golinowskiej, Instytut Kultury, Warszawa 1992.

6 A. Kłoskowska, *O komercjalizacji w kulturze historycznie*, [w:] *Komercjalizacja w kulturze...*, dz. cyt., s. 14.

7 *Barometr kultury*, pod red. M. Grabowskiej, Instytut Kultury, Warszawa 1992.

przy różnych okazjach, w tym analizach NCK dotyczących finansowania kultury przez samorządy⁸ oraz badań nad amatorskim ruchem teatralnym⁹.

Trzecia publikacja warta przypomnienia to *Atlas kultury Polski 1946–1980*¹⁰ – monumentalne dzieło Aleksandra Wallisa, niemal ukończone w 1983 roku, które doczekało się publikacji dopiero po śmierci autora w 1994 roku. Jego nowatorstwo polegało na prezentacji bardzo szerokiego spektrum danych statystycznych dotyczących kultury w postaci analiz geoprzestrzennych. Do idei prezentacji informacji na mapach powrócił zespół kierowany przez Barbarę Fatygę, który od 2009 roku we współpracy z Ministerstwem Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Narodowym Centrum Kultury oraz portalem internetowym Moja Polis konstruował bazę wskaźników kultury prezentowanych w układach przestrzennych. Obecnie dane dotyczące kultury w formie map udostępniane są przez GUS w ramach Portalu Geostatystycznego¹¹.

Kolejne zmiany zasad finansowania nauki i prowadzenia działalności przez jednostki badawczo-rozwojowe ograniczały możliwości funkcjonowania Instytutu Kultury. Pod koniec 1991 roku przeprowadzono reformę, która nakładała na jednostki badawczo-rozwojowe obowiązek samodzielnego pozyskiwania środków finansowych. Brak potencjału komercyjnego w badaniach nad kulturą uniemożliwił Instytutowi Kultury sprostanie wymogom działalności rynkowej oraz konkurencyjności. W konsekwencji zredukowano liczbę pracowników. Kolejnym poważnym obciążeniem okazała się konieczność zmiany siedziby i wynajmowania powierzchni biurowej na zasadach komercyjnych. Ostatecznie Instytut Kultury został zlikwidowany na przełomie 2002 i 2003 roku.

BADANIA REALIZOWANE W NARODOWYM CENTRUM KULTURY

Wydawcą periodyku „Kultura Współczesna” zostało utworzone w 2002 roku Narodowe Centrum Kultury. Jako kontynuator tradycji Instytutu Kultury przejęło ono niektóre wcześniejsze zobowiązania badawcze tej instytucji. Z dzisiejszej perspektywy dostrzec można analogie pomiędzy działalnością badawczą Instytutu Kultury i Narodowego Centrum Kultury, takie jak: interdyscyplinarność, ukierunkowanie na cele praktyczne, współpraca z czołowymi przedstawicielami świata nauki. Wynikają one zarówno ze wspólnego kontekstu funkcjonowania obu instytucji, jak i intencjonalnego korzystania z rozwiązań wypracowanych w Instytucie Kultury przez Narodowe Centrum Kultury. Łącznikiem badań prowadzonych w Instytucie Kultury i Narodowym Centrum Kultury była idea reaktywowania Obserwatorium Kultury.

Koncepcja polskiego Obserwatorium Kultury została opracowana w 1999 roku na zlecenie Ministerstwa Kultury i Sztuki przez Andrzeja Sicińskiego i Zinę

8 T. Kukołowicz, M. Modzelewska, P. Siechowicz, A. Wiśniewska, *Rola samorządu terytorialnego w finansowaniu polityki kulturalnej w Polsce w latach 1990–2015*, „Studia BAS” 2/2016, s. 229–250.

9 A. Kozak, *Amatorski znaczy „miłośniczy”. Raport z jakościowego badania amatorskiego ruchu teatralnego*, <http://nck.pl/badania> [w przygotowaniu].

10 A. Wallis, *Atlas kultury Polski 1946–1980*, Eco, Międzychód 1994.

11 GUS, *Portal Geostatystyczny*, <https://geo.stat.gov.pl/> (15 października 2018).

Jarmoszuk¹². Jego zadaniem miało być monitorowanie przemian życia kulturalnego w Polsce oraz gromadzenie informacji na temat najistotniejszych zjawisk kulturalnych w Europie. Miało ono odpowiadać na potrzeby Ministerstwa Kultury i Sztuki, samorządów, instytucji kultury, organizacji pozarządowych oraz pojedynczych badaczy kultury. Główny akcent miał być położony na gromadzenie i przetwarzanie informacji oraz opracowywanie analiz i ekspertyz. Jako obszary szczególnie zainteresowania wskazano uczestnictwo w kulturze, edukację kulturalną i ekonomię kultury.

Od koncepcji do instytucjonalizacji (uruchomienia Obserwatorium Kultury w ramach programu dotacyjnego MKiDN „Edukacja kulturalna i diagnoza kultury” w 2009 roku) upłynęło kilka lat. W tym czasie trwały prace przygotowawcze¹³ oraz kontynuowana była działalność diagnostyczna w obszarze kultury. Utworzono serię pt. *Raporty, analizy, opinie*, zawierającą ekspertyzy dotyczące uczestnictwa w kulturze w perspektywie dynamicznej oraz w układzie przestrzennym, rynku pracy, a także funkcjonowania analogicznych obserwatoriów kultury w Europie. Aspekty praktyczne i aplikacyjne w badaniach nad kulturą były też stale obecne na łamach „Kultury Współczesnej”. We wstępie redakcyjnym zapowiadającym erygowanie czasopisma w Narodowym Centrum Kultury Anna Zeidler-Janiszewska pisała:

Od następnego numeru zmieni ono trochę formułę tytułową: zamiast „krytyki” w podtytule pojawi się słowo „praktyka” (które „krytyki” nie eliminuje, ale znacząco poszerza zakres naszych zainteresowań i zarazem – grono odbiorców). Związek refleksji teoretyczno-interpretacyjnej z praktyką upowszechniania uczestnictwa w kulturze podkreślaliśmy już w krótkiej prezentacji redakcyjnych zamierzeń zamieszczonej w pierwszym numerze pisma. Twierdziliśmy, iż zależy nam na wyjściu poza „wąskie kręgi akademickie” i dotarciu do tych wszystkich odbiorców, którzy pragną świadomie i refleksyjnie modelować kształt własnego uczestnictwa w kulturze¹⁴.

Zgodnie z deklaracjami nastąpił odpowiedni dobór tematów podejmowanych na łamach czasopisma, skoncentrowano się na problemach kultury w perspektywie integracji europejskiej („Kultura Współczesna” 1–2/2003), edukacji kulturalnej („Kultura Współczesna” 3/2003), badań nad kulturą alternatywną („Kultura Współczesna” 3/2004) oraz badań nad kulturą lokalną („Kultura Współczesna” 4/2004).

Istotnym momentem w kalendarium badań projektowanych na rzecz polityki kulturalnej były prace związane z raportami dotyczącymi przygotowań do Kongresu Kultury Polskiej w 2009 roku. Powstało wówczas piętnaście opracowań,

12 Por. Z. Jarmoszuk, *Informacja o kulturze – Obserwatorium Życia Kulturalnego w Polsce*, „Kultura Współczesna” 1–2(31–32)/2002, s. 201–206.

13 Por. M. Kisilowska, *Obserwatorium kultury jako ośrodek zarządzania wiedzą*, Seria „Raporty. Analizy. Opinie”, Instytut Adama Mickiewicza, Warszawa 2005; Z. Jarmoszuk, A. Wieczorek, *W stronę Laboratorium kultury*, dz. cyt., s. 151–174.

14 A. Zeidler-Janiszewska, *Od redakcji*, „Kultura Współczesna” 3–4(33–34)/2002, s. 5.

z których część miała charakter ekspertyz, część analiz problemowych opartych na danych zastanych, a część raportów z badań empirycznych¹⁵. Dominującą zasadą doboru tematów był klucz dziedziny (raport o muzeach, raport o książce, raport o mediach audiowizualnych itd.). Publikacje te pokazywały wspólnie wielowymiarowy obraz stanu polityki kulturalnej w Polsce.

Do budowania zasobu wiedzy na potrzeby polityki kulturalnej istotnie przyczynił się program dotacyjny Obserwatorium Kultury. Nabory ogłaszane w latach 2010–2011 oraz 2015 obsługiwało Narodowe Centrum Kultury, a w latach 2009, 2012–2014 bezpośrednio Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego¹⁶. Na przestrzeni lat zmieniały się priorytety programu, ale łącznie dofinansowano dwieście projektów, wśród których większość stanowiły zadania o charakterze badawczym¹⁷. Zakres podejmowanych zagadnień był bardzo szeroki, beneficjentami programu dotacyjnego były instytucje kultury prowadzące działalność badawczą, organizacje pozarządowe, uczelnie wyższe oraz firmy prywatne. Wśród nich znajdowały się następujące obserwatoria kultury: Fundacja Obserwatorium Żywej Kultury – Sieć Badawcza, Regionalne Obserwatorium Kultury UAM, Obserwatorium Regionalnego Instytutu Kultury w Katowicach, Obserwatorium Instytutu Kultury Miejskiej w Gdańsku i inne.

Równoległe z inicjowaniem projektów badawczych bądź udzielaniem na nie dotacji Narodowe Centrum Kultury gromadziło i upowszechniało wyniki badań. W 2010 roku Anna Ciecierska zainicjowała na stronie internetowej Narodowego Centrum Kultury oraz Facebooku publikowanie informacji o aktualnych działaniach badawczych prowadzonych przez Dział Badań NCK. Bazując na reakcjach użytkowników Facebooka, zaczęła agregować i opisywać nie tylko działania własne NCK i MKiDN, lecz także raporty publikowane przez inne instytucje, zarówno polskie, jak i zagraniczne. Z czasem utworzona została podstrona „Baza badań”, którą rozbudowano o możliwość filtrowania i wyszukiwania raportów tematycznych.

Gromadzenie i popularyzacja raportów stanowiły naturalną i logiczną odpowiedź NCK na kwestię dostępności wiedzy. Problem ten zidentyfikował jako jeden z pierwszych Herbert A. Simon, który w 1972 roku pisał: „w świecie bogatym w informacje, bogactwo informacyjne oznacza brak czegoś innego: rzadkość czegośkolwiek, co jest przez informację konsumowane. Co informacja konsumuje jest dosyć oczywiste: ona konsumuje uwagę jej odbiorców”¹⁸. Do Polski tzw. problem nadmiaru dotarł wraz z transformacją systemową, jako jeden z jej efektów. Rozwijana od końca lat dziewięćdziesiątych koncepcja obserwatorium kultury miała być inicjatywą z zakresu nowoczesnego zarządzania informacją. W 2006 roku

15 Por. Kongres Kultury Polskiej, http://www.kongreskultury.pl/title,Raporty_o_stanie_kultury,pid,135.html (15 października 2018).

16 W większości programów Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego nabory ogłasza się w roku poprzedzającym realizację zadań, a w programach własnych Narodowego Centrum Kultury – w roku realizacji zadań. W związku z tym MKiDN prowadziło programy z lat 2013–2015.

17 Por. Programy dotacyjne, Narodowe Centrum Kultury, <http://www.nck.pl/badania/archiwum-projektow/obserwatorium-kultury/programy-dotacyjne> (15 października 2018).

18 H.A. Simon, *Designing organizations for an information-rich world*, [w:] *Computers, Communications, and the Public Interest*, pod red. M. Greenberga, The Johns Hopkins Press, Baltimore 1971, s. 40 (w tłumaczeniu autorów artykułu).

Zina Jarmoszuk i Anna Wieczorek charakteryzowały sytuację w następujący sposób: „Łatwość przetwarzania informacji w połączeniu z brakiem kontroli i oceny jej jakości jest zarazem jedną z przyczyn nadprodukcji informacji, która może tworzyć «mgłę» informacyjną. Problemem staje się dzisiaj klasyfikowanie i w miarę szybkie wyszukiwanie konkretnych informacji potrzebnych różnym odbiorcom”¹⁹. W ostatnich latach problem nadmiaru informacji w polityce kulturalnej stał się przedmiotem szczególnej troski instytucji kultury. Zwracał na niego uwagę Tomasz Szlendak, pisząc o „kulturze nadmiaru w czasach niedomiaru”²⁰. Równocześnie, w oparciu o analizę dostępnych raportów i sposobów ich wykorzystywania przez przedstawicieli instytucji kultury, charakteryzował sytuację w kategoriach kompletnego braku wykorzystywania danych faktograficznych do konstrukcji rozwiązań w obszarze kultury („Kiedy badaliśmy cykl życia raportów, to okazało się, że moment powstania raportu jest też najczęściej momentem jego śmierci”²¹). Podobne diagnozy sformułowali autorzy dwóch raportów dotyczących powoływania się na badania w polityce kulturalnej w Małopolsce²².

Narodowe Centrum Kultury na bieżąco monitoruje potrzeby decydentów odpowiedzialnych za politykę kulturalną w Polsce. NCK przyczyniło się do realizacji projektów „Raport o raportach” oraz „Lokalne centra kultury: działania a diagnozy”, a w związku z działalnością Międzyresortowego Zespołu Metodologicznego ds. Statystyki Kultury jesienią 2014 roku przeprowadzono badanie potrzeb statystycznych MKiDN. Dodatkowo, w celach eksploracyjnych, zrealizowano pogłębione semistrukturyzowane wywiady z dyrektorami oraz pracownikami ośmiu departamentów MKiDN. Wnioski z badań ukazywały paradoksalną sytuację, w której brakuje kluczowych danych, a jednocześnie dostępne informacje wykorzystywane są fragmentarycznie i w sposób niesystemowy.

Praktyczną konsekwencją badania potrzeb statystycznych MKiDN było utworzenie kwartalnika „Nowości Badawcze NCK”, którego pierwszy numer ukazał się wiosną 2015 roku²³. W czasopiśmie tym publikowane są krótkie omówienia niedawno opublikowanych raportów, prezentujące szerokie spektrum danych i analiz. Obecnie kwartalnik składa się z następujących sekcji: „Z programu badawczego NCK”, „Nowy słownik polityki kulturalnej”, „Polskie raporty”, „Dziedzictwo i pamięć”, „Zagraniczne raporty”, „Artykuły naukowe”, „Książki”. Uwaga zespołu redakcyjnego skupiona jest na wynikach badań empirycznych, które dostarczają

19 Z. Jarmoszuk, A. Wieczorek, *W stronę laboratorium kultury*, dz. cyt., s. 151.

20 T. Szlendak, *Kultura nadmiaru w czasach niedomiaru*, „Kultura Współczesna” 1(76)/2013.

21 *Wybuch raportowego wulkanu. Raport z raportu o raportach o stanie kultury*, rozmowa M. Roszkowskiej z K. Olechnickim i T. Szlendakiem, „Notes na 6 Tygodni” 100/2015, s. IX.

22 J. Komusińska, W. Kowalik, L. Lubacha-Sember, Ł. Maźnica, D. Sobolak, J. Strycharz, *Lokalne centra kultury: działania a diagnozy*, Warsztat Innowacji Społecznych, Agencja Artystyczna GAP, Kraków 2016, http://www.nck.pl/upload/attachments/318755/lokalne_centra_kultury_raport_2016.pdf (15 października 2018); P. Knaś, M. Piątkowska, D. Hoinkis, *Diagnozy w kulturze. Badania i analizy w projektowaniu i wdrażaniu samorządowych polityk kulturalnych*, FRDL Małopolski Instytut Samorządu Terytorialnego i Administracji, 2017, http://www.mistia.org.pl/wp-content/uploads/2017/07/1_Raport_koncowy_Diagnozy-w-kulturze.-Badania-i-analizy-w-projektowaniu-i-wdra%C5%BCaniu-samorz%C4%85dowych.pdf (15 października 2018).

23 Dostępne na stronie: <http://nck.pl/badania/publikacje>. Do numeru 2/2016 czasopismo wydawane pod nazwą „Nowości Badawcze Obserwatorium Kultury”.

wiedzy na temat stanu sektora kultury i procesów w nim zachodzących. W „Nowym słowniku polityki kulturalnej” prezentowane są raporty, których autorzy sformułowali koncepcje istotne dla polityki kulturalnej, niekoniecznie odwołując się do systematycznej i bazującej na pomiarze obserwacji rzeczywistości. Część zawierająca artykuły naukowe nie aspiruje do miana wyczerpującego przeglądu badań realizowanych w Polsce, ale jej redaktor Aleksandra Wiśniewska poświęca szczególną uwagę dwóm czasopismom naukowym, kluczowym dla globalnej debaty nad polityką kulturalną: „International Journal of Cultural Policy” oraz „Journal of Cultural Economics”. Do chwili obecnej ukazało się czternaście numerów kwartalnika.

Równoległe z pracami nad kwartalnikiem Narodowe Centrum Kultury podjęło próbę opracowania rocznika, który prezentowałby syntezę wiedzy zawartej w wielu rozproszonych źródłach. O ile kwartalnik na bieżąco ukazuje nowe badania i analizy powstałe w Polsce i na świecie, poszerzając ogląd sytuacji, o tyle kluczowym celem rocznika jest pokazanie aktualnej wiedzy przy uwzględnieniu najnowszych i najbardziej wiarygodnych źródeł krajowych i zagranicznych. Skala przedsięwzięcia okazała się tak duża, że pierwotna koncepcja tworzenia rocznika jedynie przez NCK została porzucona na rzecz efektywniejszej współpracy międzyinstytucjonalnej, w której NCK odpowiada za redakcję merytoryczną, koordynację prac oraz proces wydawniczy. Pierwszy numer „Rocznika Kultury Polskiej” ukazał się na przełomie 2016 i 2017 roku. Autorami tekstów, które znalazły się w liczącej 250 stron publikacji, byli przedstawiciele 15 instytucji prowadzących badania na potrzeby polityki kulturalnej (w zdecydowanej większości ich organizatorem jest MKiDN). Wstępem opatrzył go prof. dr hab. Piotr Gliński, wicepremier oraz minister kultury i dziedzictwa narodowego. Kierując się sugestią dyrektora Piotra Łysonia z GUS, wydanie pierwsze potraktowano jako pilotażowe. W kolejnym roku liczba autorów publikacji zwiększyła się i najnowszy numer stanowi efekt współpracy 20 instytucji. Czasopismo ukazuje się w dwóch językach (polskim i angielskim). Rocznik z roku 2017 opatrzyli wstępami minister kultury i dziedzictwa narodowego oraz dyrektor NCK, publikacja liczy około 300 stron.

Kolejnym obszarem, w którym Narodowe Centrum Kultury zintensyfikowało swoją działalność, jest prowadzenie badań empirycznych. Ich wyniki publikowane są na stronie internetowej NCK, a pogłębione naukowe analizy prezentowane są na łamach „Kultury Współczesnej”. Istotne z perspektywy polityki kulturalnej zrealizowane projekty to „Między zabawą a sztuką. Wybory kulturalne opiekunów dzieci”, „Przeszłość jako pasja. Raport z jakościowego badania pasjonatów historii” czy „Ukraińcy o historii, kulturze i stosunkach polsko-ukraińskich”. Zainteresowanych zachęcamy do lektury raportów na stronie internetowej NCK (<http://nck.pl/badania/projekty-badawcze>) oraz artykułów w periodyku „Kultura Współczesna”.

BAZA RAPORTÓW NCK

Od 2010 roku w bazie raportów Narodowego Centrum Kultury (www.nck.pl/badania/raporty) zgromadzono przeszło 450 raportów postbadawczych i sprawozdań

statystycznych. Jest to na chwilę obecną najobszerniejsze polskie repozytorium raportów dotyczących polityki kulturalnej. Na przestrzeni lat osobami prowadzącymi bazę były: Anna Ciecierska, Natalia Nowińska, Katarzyna Zarzycka oraz Natalia Szeligowska. Informacje na jej potrzeby przygotowują pracownicy Działu Badań i Analiz NCK oraz stażyści Narodowego Centrum Kultury. Baza zawiera możliwość filtrowania i wyszukiwania raportów według dowolnie wybranej frazy lub przeglądania ich według trzech kryteriów: temat, język (polski/obcy), rok publikacji. Oprócz tytułu, informacji o autorze oraz odnośnika pozwalającego na pobranie pełnej wersji raportu każdy rekord posiada streszczenie publikacji.

Liczba raportów dostępnych w bazie w czerwcu 2018 roku w przekroju międzyrocznym prezentowała się następująco: 47 spośród raportów opublikowanych zostało przed 2009 rokiem, a więc przed utworzeniem pierwszej wersji bazy Narodowego Centrum Kultury; 168 raportów pochodziło z lat 2010–2015, a więc z okresu, gdy raporty gromadzono wyłącznie na potrzeby bazy; 261 raportów było datowanych na lata 2015–2018, gdy ukazywał się kwartalnik „Nowości Badawcze NCK”. Ostatni okres jest najkrótszy (obejmuje trzy i pół roku), ale liczba raportów umieszczonych w repozytorium jest największa. Dynamika ich przyrostu jest wynikiem większej systematyczności w gromadzeniu raportów i sprawozdań statystycznych.

Pod względem języka dominują raporty dotyczące kultury polskiej, których jest łącznie 271. Pozostałe raporty to publikacje zagraniczne, w zdecydowanej większości anglojęzyczne. W warunkach globalizacji zjawiska zachodzące w różnych częściach świata są ze sobą zintegrowane i istotne z perspektywy polityki kulturalnej. Dynamiki nabrał proces transferu wiedzy i rozwiązania pojawiające się na Zachodzie są na bieżąco obserwowane, a w niektórych przypadkach w krótkim czasie implementowane do polityki poszczególnych krajów. Ograniczeniem repozytorium jest koncentracja na raportach brytyjskich, amerykańskich oraz raportach organizacji i fundacji prowadzących działalność w skali globalnej (na przykład UNESCO), co jest konsekwencją dominacji anglosaskich badaczy kultury. W efekcie doświadczenia krajów naszego regionu, w których większość publikacji z zakresu polityki kulturalnej powstaje w językach narodowych, reprezentowane są w bazie NCK w dużo mniejszym zakresie.

Do raportów znajdujących się w bazie przypisane są hasła przedmiotowe. Lista kategorii tematycznych, utworzona w celu zwiększenia użyteczności bazy dla szerokiego grona użytkowników, ulegała na przestrzeni lat zmianom. Liczbę raportów należących do poszczególnych kategorii można potraktować jako orientacyjną informację o uwadze, jaka poświęcana jest różnym tematom w ramach polityki kulturalnej.

Na pierwsze miejsce wysuwa się uczestnictwo w kulturze (89 raportów). Tak silna jego pozycja jest zgodna z globalnymi trendami w polityce publicznej²⁴. W polskiej polityce kulturalnej rangę uczestnictwa w kulturze determinuje

²⁴ Por. T. Feder, T. Katz-Gerro, *Who benefits from public funding of the performing arts? Comparing the art provision and the hegemony-distinction approaches*, „Poetics” 4(40)/2012, s. 359–381.

między innymi art. 6 ust. 1 Konstytucji RP: „Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju”. Do najpopularniejszych zagadnień należą także analizy instytucji kultury (59 raportów) i studia nad dziedzictwem kulturowym (49 raportów). W pierwszym przypadku można to interpretować jako wskaźnik roli, jaką instytucje odgrywają w polityce kulturalnej, zapośrednicząc interakcje pomiędzy administracją publiczną a uczestnikami kultury.

Uwaga, jaka poświęcana jest dziedzictwu kulturowemu, ma umocowanie konstytucyjne (art. 5), ale równocześnie jest do pewnego stopnia polską specyfiką, wynikającą z tradycji badawczej. W ostatnich latach obszar dziedzictwa kulturowego i polityki historycznej należą do najszybciej zmieniających się i wymagających „nasylenia” danymi empirycznymi, a także stałego monitorowania obszarów zmienności. Dynamicznie rozwijają się instytucje muzealne, zarówno pod względem infrastruktury, jak i form działalności, obserwujemy nowe zjawiska partycypacyjne (na przykład ruch rekonstrukcyjny), a postrzeganie przeszłości warunkują procesy digitalizacji zasobów archiwalnych i udostępnianie ich w internecie. Kolejnym tematem wyraźnie obecnym w repozytorium jest polityka kulturalna (63 raporty). Jest to kategoria strategiczna – baza tworzona jest z myślą o ułatwieniu dostępu do wiedzy osobom kształtującym i badającym politykę kulturalną – i została wyodrębniona ze względu na publikacje, które odnoszą się ogólnie do polityki kulturalnej, a nie do poszczególnych zagadnień podejmowanych w jej ramach.

ZAKOŃCZENIE

Od erygowania periodyk „Kultura Współczesna” stanowi przestrzeń dyskursu akademickiego i eksperckiego, w której teoretycy kultury spotykają się z praktykami. Od piętnastu lat w realizowaniu tej idei wspiera „Kulturę Współczesną”, zgodnie ze swoją misją, Narodowe Centrum Kultury.

Uwzględniając pryncypia wydawania „Kultury Współczesnej” oraz wspierając badania na rzecz polityki kulturalnej, konstytuujemy platformę doświadczeń integrujących dobre praktyki z analizami postbadawczymi. Sto numerów kwartalnika to liczba uprawniająca do postawienia tezy, że odgrywa on istotną rolę w prezentowaniu obszarów kluczowych z perspektywy polskiej polityki kulturalnej. Z kolei 450 raportów zgromadzonych w bazie Narodowego Centrum Kultury stanowi zbiór istotny dla faktografii polityki kulturalnej. W kulturze trwałość inicjatyw jest dobrym wyznacznikiem ich wartości. Zasoby cyfrowe NCK i ich konstrukcja stanowią jedną z kluczowych, regionalnych i ponadregionalnych infrastruktur służących wspieraniu badań w obszarze kultury. Podejście procesowe w analizie polityki kulturalnej zakłada nie tylko wykorzystywanie różnych źródeł danych i perspektyw badawczych, ale też ścisłą integrację tych elementów. Z tego względu dostęp decydentów do zasobów cyfrowych gwarantuje zarówno poprawność czynionych założeń, jak i logikę powiązań pomiędzy poszczególnymi etapami działań operacyjnych.

BIBLIOGRAFIA (WYBÓR)

- Golinowska, Stanisława, red., *Komercjalizacja w kulturze. Szanse i zagrożenia*. Warszawa: Instytut Kultury, 1992.
- Grabowska, Mirosława, red., *Barometr kultury*. Warszawa: Instytut Kultury, 1992.
- Jarmoszuk, Zina. „Informacja o kulturze – Obserwatorium Życia Kulturalnego w Polsce”. *Kultura Współczesna* 31–32, 1–2 (2002).
- Jarmoszuk, Zina, Anna Wieczorek. „W stronę Laboratorium kultury”. W: *Kultura i przyszłość. Prace ofiarowane prof. Sławowi Krzemieniowi-Ojakowi z okazji 75-lecia urodzin*, red. Alicja Kisielewska, Natalia Szydłowska. Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku, 2006.
- Kisilowska, Małgorzata. *Obserwatorium kultury jako ośrodek zarządzania wiedzą*. Warszawa: Instytut Adama Mickiewicza, 2005.
- Kostyrko, Teresa. „Działalność Instytutu Kultury w latach 1974–2001”. *Kultura Współczesna* 33–34, 3–4 (2002).
- Kostyrko, Teresa. *Kultura polska 1989–1997: raport*. Warszawa: Instytut Kultury, 1997.
- Kukołowicz, Tomasz, Marlena Modzelewska, Paweł Siechowicz, Aleksandra Wiśniewska. „Rola samorządu terytorialnego w finansowaniu polityki kulturalnej w Polsce w latach 1990–2015”. *Studia BAS* 46, 2 (2016).
- Wallis, Aleksander. *Atlas kultury Polski 1946–1980*. Międzychód: Eco, 1994.
- Zeidler-Janiszewska, Anna. „Diagnozy współczesności”. *Kultura Współczesna* 28–29, 2–3 (2001).

Data wpłynięcia: 28 czerwca 2018 r. Data zatwierdzenia do druku: 5 października 2018 r.

EMPIRICAL RESEARCH FOR CULTURAL POLICY. A RETROSPECTIVE

Following the logic of diachronic analysis, the article discusses systematic diagnoses intended to shape and develop cultural policy, while presenting the evolution of research that has been conducted for the purposes of cultural policy ever since the early 1990s, with a particular focus on the strategic role of the Ministry of Culture and National Heritage, National Centre for Culture Poland (NCK) and quarterly “Kultura Współczesna”. The starting point for the discussion are the actions of the Institute of Culture, the first publisher of “Kultura Współczesna”, followed by the research activity of the National Centre for Culture Poland continued for the purposes of cultural policy and including for example the NCK Culture Observatory and NCK Repository of Reports.

SŁOWA KLUCZOWE: polityka kulturalna, ekonomia uwagi, kultura nadmiaru, baza raportów

KEY WORDS: cultural policy, attention economics, the culture of excess, database of reports